

AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ POLİTİKALARI ÜZERİNE EKONOMİ POLİTİK BİR İNCELEME

Mehmet DİKKAYA*^{ID}

Selin DİNÇER**^{ID}

Öz

Tarih boyunca devlet ve toplumları etkilemiş olan göç olgusu, özellikle son otuz yıldır devletlerarası ekonomik ve politik ilişkileri şekillendiren, güçlerini sorgulatan bir etki meydana getirmiştir. Avrupa coğrafyası da geçmişten günümüze pek çok göç hareketleri ile karşı karşıya kalmıştır. Avrupa kıtası, Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde göç veren bir bölge iken, savaş sonrası dönemden günümüze kadar geçen süreçte göç alan bir bölge konumuna dönüşmüştür. 2000'li yıllar ile uluslararası göçe sebep olan itici faktörler olarak bölgesel ve küresel düzeyde yaşanan ekonomik ve politik eksenli gelişmeler Avrupa'ya yönelen göç hareketliliğini de aynı minvalde artırmıştır. Dolayısıyla uluslararası politik ve ekonomik gelişmeler ekseninde Avrupa, göç hareketleri bakımından incelenmesi gereken önemli bir bölgedir.

Bu makalede 2010 yılında Arap Baharı süreci ile birlikte Avrupa Birliği'ne (AB) yönelen göç hareketleri ekonomi-politik düzlemde ele alınmıştır. Makalenin temel amacı, Avrupa'ya yönelen göç hareketlerinin, AB üzerindeki politik ve ekonomik yarattığı etkilerini eleştirel bir bakış açısıyla sorgulamaktır. Bu amaçtan yola çıkarak makalede AB göç hareketleri, karşılaştırmalı tarihsel ve nitel araştırma yöntemleri birlikte kullanılarak incelenmiştir. Bu incelemeler gerçekleştirilirken güncel demografik ve ekonomik verilerden ve uluslararası politik gelişmeler üzerine yazılmış kaynaklardan faydalanılmıştır. Makalede iki argüman öne sürülmektedir. Bunlardan ilki, özellikle Arap Baharı sonrasında Avrupa'ya göç akınının AB ve üyeleri açısından politik ve ekonomik etkilerinin birbirinden ayrı incelenemeyeceğidir. İkinci argüman ise Avrupa'ya göç baskısının artmasıyla AB'ye üye ülkelerin kendi ulusal çıkarlarını ön planda

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisat Bölümü, e-posta: mdikkaya@kku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5923-3787.

** Öğr. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Keskin MYO, e-posta: selindincer@kku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3233-493X.

tutan göç politikalarına yönelmelerinin Birlik düzeyinde ortak bir göç politikasının geliştirilmesini ve uygulanabilmesini zorlaştırdığıdır.

Anahtar Kelimeler: uluslararası göç, Avrupa Birliği, sığınmacı, göç politikaları.

A POLITICAL ECONOMY ANALYSIS OF EUROPEAN UNION MIGRATION POLICIES

Abstract

The phenomenon of migration, which has affected states and societies throughout history, has shaped the economic and political relations between states and questioned their power, especially in the last thirty years. European geography has also faced many migration movements from the past to the present. While the European continent was a region that gave migration until the First World War, it has turned into a region receiving migration in the post-war period until today. In the 2000s, economic and political developments at the regional and global level that cause international migration, have increased the migration mobility towards Europe in the same manner. Therefore, Europe is an important region to be analyzed regarding migration movements in the axis of international political and economic developments.

In this article, migration movements towards the European Union (EU) that started with the Arab Spring process and thus have been going on since 2010 are analyzed on a political economy level. This article's main aim is to critically question the political and economic impact of migration flows towards Europe on the EU. Based on this aim, this article analyses EU migration movements using comparative historical and qualitative research methods. Current demographic and economic data and sources on international political developments are also utilized in this analysis. The article puts forward two arguments: The first one is that the political and economic effects of the migration flows toward Europe that have taken place especially after the Arab Spring cannot be analyzed separately. The second one is that the EU Member States' prioritization of their national interests in their migration policies with the pressure caused by the rise in migration flows toward Europe makes it harder for the EU to develop and implement a common migration policy.

Keywords: international migration, European Union, asylum seekers, migration policies.

Giriş

Günümüz dünyasında bireyler, toplumlar, ülkeler ve ekonomiler arasındaki ilişkiler giderek derinleşmekte, birçok alanda hızlı değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bu eğilimin bir parçası olarak uluslararası göçe sebep olan faktörler de zaman içerisinde değişen ekonomik, sosyal, siyasi ve toplumsal gelişmeler ekseninde farklılaşmakta, aynı zamanda göç edilen bölgeye göre göçün meydana getirdiği etki ve sonuçlar da ayrılmaktadır. Örneği n Orta Doğu ve Kuzey Afrika, yoğun göç hareketliliğinin yaşandığı bir coğrafyadır. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar bu coğrafyaları günümüzde göç veren bölgeler konumuna taşımıştır. Özellikle 2000li yıllarda Orta Doğu'nun yaşadığı istikrarsızlık ve güvensizlik uluslararası göçü farklı bir boyuta evirmiştir. Savaştan etkilenen sığınmacılar için Avrupa işe ve istihdama erişim noktasında çekim merkezi haline gelmiştir. Yalnızca Orta Doğu ülkelerinden değil Kuzey Afrika ve Orta Asya bölgesinden de sığınmacı veya göçmenler için Avrupa varış noktası haline gelmiştir. Durum böyle olunca düzensiz göçle mücadele ve sınır güvenliği AB göç politikalarını belirleyen temel unsurlar olarak ön plana çıkmaya başlamıştır.

Ekonomik bağlamda emek ve sermayenin dolaşımının serbestleşmesi yani emek ve sermayenin giderek ulus-devlet kontrolünden uzaklaşması emeğin ucuz veya pahalı olması şeklinde bölgesel farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Bu farklılıklar ise dezavantajlı bölgelerde yaşayan, sınırlı seçeneklere sahip olan bireyleri göç etmeye teşvik etmektedir. Diğer taraftan küreselleşme ile bireylerin uzak mesafeleri aşması oldukça kolaylaşmış, göç unsurunun önemi ve gelişimi de artmaya başlamıştır. Aynı zamanda küreselleşme ile görünürlüğü ve etki alanı artan göç olgusu artık pek çok aktörü içerisine alan, çok yönlü etkisi olan karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Göç ve göçmenlik olgusu artık ekonomik, siyasi ve toplumsal açıdan devletlerin gündemini daha fazla meşgul etmeye başlamıştır.

Ekonomi ve siyaset bilimi, göç politikasıyla ilgili belirli soruları yanıtlamaya uygun politik ekonomi yaklaşımları oluşturmak için faydalı bir şekilde birleştirilebilir. Bu açıdan günümüzde uluslararası göç olgusunun analizini tek bir disiplinle gerçekleştirmek yerine göçe ilişkin farklı disiplinleri bir araya getirerek çok yönlü bir bakış açısı sunan uluslararası politik ekonomi disiplini çerçevesinde göçü incelemek önemli hale gelmektedir. Nitekim uluslararası politik ekonomi bir konuyu iktisat, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi gibi farklı disiplinler açısından inceleyen, çok yönlü bakış açısı sunan bir disiplindir. Göç politikasının ekonomi politikği verimli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Bu çerçevede bu çalışma literatürde oldukça sık çalışılan göç konusunu, AB özelinde politik ekonomi bakış açısıyla ele alarak, demografik ve ekonomik istatistikler ekseninde detaylı bir yorum ile analiz etmektedir.

Bu makalenin amacı, AB'ye yönelen kitlesel göç hareketlerinin AB politik ekonomisinde nasıl bir etki yarattığı sorusuna tüm şeffaflığı ile cevap aramaktır. Bu araştırma sorusu doğrultusunda makalede karşılaştırmalı tarihsel ve sürece yönelik nitel araştırma yöntemleri kullanılmış, sunulan analizde demografik ve ekonomik verilerden ve ayrıca, güncel politik gelişmeler üzerine yazılmış kaynaklardan faydalanılmıştır. Makalenin birincil kaynakları AB'nin resmi istatistik kurumu olan Eurostat ve Uluslararası Göç Örgütü (International Organization of Migration - IOM) tarafından yayımlanmış belge ve raporlardır. Kullanılan ekonomik ve demografik veriler bu kaynaklardan toplanmıştır. Diğer yandan, makalenin ikincil kaynaklarını AB'nin göç politikaları ve genel anlamda göç üzerine yazılmış akademik makaleler ve kitaplar ile düşünce kuruluşu raporları oluşturmaktadır. Makalenin iki temel argümanı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Arap Baharı sonrasında Avrupa'ya göç akınının AB ve üyeleri açısından politik ve ekonomik etkilerinin birbirinden ayrı incelenemeyeceğidir. İkincisi ise Avrupa'ya göç baskısının artmasıyla AB üyesi ülkelerin kendi çıkarlarını ön planda tutan göç politikalarına yönelmesinin Birlik düzeyinde ortak göç politikalarının uygulanabilmesini pek mümkün kılmadığıdır. Buradan hareketle çalışmanın birinci bölümünde uluslararası politik ekonomi disiplini çerçevesinde göç konusunun teorik arka planı değerlendirilmiştir. İkinci bölümde, tarihsel bağlamda AB göç politikalarını şekillendiren gelişmeler ve AB'nin göç sorununa karşı yaklaşımı masaya yatırılmıştır. Son bölümde ise, AB'ye yönelen kitlesel göç hareketlerinin AB politik ekonomisinde meydana getirdiği etki tarihsel gelişmeler, ekonomik ve demografik veriler ışığında ele alınmıştır.

Uluslararası Politik Ekonomi Disiplini Çerçevesinde Göç: Teorik Arka Plan

Geçmişten günümüze göç, bireylerin değişen sosyal, ekonomik ve çevresel koşullarla mücadele etmek için kullandıkları geleneksel bir tepkidir. Göç, tarihsel değişimin anahtarıdır. Göç hareketleri imparatorluklar yaratmış ve yıkmıştır. Ayrıca göç, güç dengelerini, bölgesel sosyal, ekonomik, kültürel ve etnik değişimleri beraberinde getirmiştir (İlık Bilben, 2018: 241). Göç olgusu her ne kadar basit bir yer değiştirme hareketi olarak ifade edilse de içeriği itibarıyla sosyal, ekonomik, politik vb. çok yönlü olması ve farklı disiplinlerin çalışma konusu olması nedeniyle birçok tanımına rastlamak mümkündür (Dinçer, 2022: 359). Göç konusunda etkin rol oynayan uluslararası bir kuruluş olan Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ise uluslararası göçü şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesidir. Siyasi yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketliliğidir ve buna mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, ekonomik göçmenler ve başka amaçlarla hareket eden kişilerin göçü de dâhildir” (IOM, 2009: 34-35).

Ayrıca göç ile ilgili tanımlarda hem içerik hem de konuya bakış açısı bakımından farklılıklar olabilmektedir. Lee (1996:16) göçü nüfusun kalıcı ya da yarı kalıcı olarak yer değiştirmesi olarak ifade etmiştir. Marshall'a göre (1999: 685) göç; birey veya grupların sembolik, coğrafi veya siyasi sınırlarını aşarak yeni yaşam alanlarına ve topluluklara doğru hareketini ifade etmektedir. Özel Özcan ve Sevindik (2022: 58) ise göç kavramına “insanların o anda yaşadıkları yerden uzaktaki bir yere yönelmesine yol açan ihtiyaçların ve konjonktürel şartların bir sonucu olarak yapılan eylem” olarak yaklaşmıştır.

Göç hareketlerinin yayılma hızı ve artışı toplumlarda sosyal ve kültürel değişimi de beraberinde getirmiştir. Toplumsal düzeyde göç, toplumu oluşturan bireylerin kalıplarına yerleşmekte ve göçe ilişkin değerler toplumun değerlerinin bir parçası haline gelmektedir. Bu anlamda göç, bireylerin yaşam tarzını ve göç edilen yerin sosyo-kültürel yapısını değiştiren bir süreçtir. Farklı sosyal ve kültürel grupların varlığı kimi zaman göçlerin nedeni olabilmektedir (Battır, 2021).

Günümüzde göç çeşitlerinin arasında en ön plana çıkan ve aynı zamanda iç göçe göre etki ve sonuçları daha derin olan göç türü uluslararası göç hareketleridir. Uluslararası göç, bireylerin yaşadıkları ülke sınırları dışında başka bir ülke veya bölgeye gerçekleştirdikleri hareket eylemidir. Günümüzde zorunlu göç hareketlerine sebep olan faktörler ise oldukça çeşitlidir. Başta küresel ve bölgesel olarak yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, çevre ve iklim değişikliği, doğal afetler, insan hakları ihlalleri ve bölgeler arasında yaşanan sosyo-ekonomik eşitsizlikler itici bir güç olarak zorunlu göç hareketlerine sebep olmaktadır. Özellikle zorunlu kitlesel göç hareketlerinde siyasi ve ekonomik faktörler iç içe geçmektedir. Yaşadıkları dönemin koşulları, toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı ve değerleri dikkate alınarak göçün nedenleri hakkında değerlendirmeler yapmak daha sağlıklıdır (Battır, 2021). Bu açıdan, siyaset ve iktisat disiplinlerini birleştiren çok disiplinli bir yaklaşım göç hareketlerini açıklamakta isabetli olacaktır.

1970'li yıllardan önce araştırmacılar tarafından iktisat ile politika alanları birbirinden bağımsız olarak ele alınmaktaydı. 1970'li yıllara gelindiğinde, siyaset, ekonomi, devlet, piyasa vb. konular arasındaki ilişkilerin analiz edilmesine olanak sağlayan “politik ekonomi” disiplini ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, uluslararası ekonomi ve uluslararası siyaset alanlarının birbirlerinden ayrı olarak ele alınması dünyadaki siyasal değişimler ile küreselleşmenin etkisiyle ancak 1970'li yıllarda son bulmuştur (Ateş ve Gökmen, 2013:49-50).

Göç üzerine çalışan akademisyenler göç politikalarını ele alırken bu politikalarda devletlerin tavrını ve politika sonuçlarını şekillendiren siyasetin rolünü göz ardı etmişlerdir. İktisat disiplini, göç politikalarını analiz etmek için

teorileri, kavramları ve ampirik yöntemleri sağlamaktadır. Öte yandan siyaset bilimi, ekonomik ve ekonomik olmayan tercihleri şekillendiren, politika gündemlerine ve sonuçlarına kanalize eden kurumları ve süreçleri analiz etmektedir. Siyasi boyutlardan yoksun ekonomik göç modelleri ve göç sürecinin ekonomik temellerini hesaba katmayan siyasi modeller bu anlamda göçe ilişkin analizlerin eksik kalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla göç politikasının incelenmesi bakımından iktisat ve siyaset bilimi alanlarının birbirine katkı sağlaması muhtemeldir. (Freeman ve Kessler, 2008: 656). Nitekim göç politikalarının incelenmesinde hem ekonomi bilimi hem de siyaset bilimi bilinçli bir şekilde güçlerini birleştirerek ortaya daha iyi sonuçlar çıkmasına katkı sağlamaktadır.

Uluslararası politik ekonomi disiplini çerçevesinde göç olgusu incelenirken devletin çıkarları, ulus egemenliği ve göçün yönetimi gibi faktörleri ön plana çıkaran çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların göçe ilişkin değerlendirmeleri şu şekildedir (Ballaam ve Dillman, 2018; Kalaycı, 2019): Liberal yaklaşım, uluslararası göç hareketlerinin serbest olması gerektiğini savunmaktadır (Ballaam ve Dillman, 2018; Kalaycı, 2019). Neo-liberal yaklaşım farklı olarak göç yönetimi konusunun önemine vurgu yaparak, uluslararası göç hareketlerinin ülkelerin ve bireylerin güvenliği için kontrol altına alınması gerektiğini savunmaktadır (Ballaam ve Dillman, 2018; Kalaycı, 2019). Realist yaklaşım, uluslararası göç hareketlerine daha çok milli güvenlik ekseninde bakmaktadır (Ballaam ve Dillman, 2018; Kalaycı, 2019). Ayrıca realist yaklaşım, göçmenlerin pek çok konuda devlete fazladan ekonomik sorumluluk yüklediği gerekçesiyle de göç hareketliliğine olumsuz bir yaklaşım sergilemektedir (Ballaam ve Dillman, 2018; Kalaycı, 2019). Neo-realist görüşün de uluslararası göç hareketliliğine yaklaşımı milli güvenlik ve kontrol odaklı olmuştur (Ballaam ve Dillman, 2018; Kalaycı, 2019). Realist görüşten farklı olarak Neo-realist görüşte, uluslararası göç hareketleri ülke çıkarlarına hizmet ediyorsa, ülkenin ekonomik anlamda güçlenmesine katkı sağlıyorsa gerçekleşebilir (Ballaam ve Dillman, 2018; Kalaycı, 2019). Marksist yaklaşım, göç olgusunu analiz ederken devletleri sorgulamaktadır ve sermaye ile göç arasındaki bağlantıya odaklanmaktadır (Ballaam ve Dillman, 2018; Kalaycı, 2019). Lenin ise emperyalizm ekseninde dış göç hareketlerine yaklaşmıştır. Lenin'e göre gelişmemiş ülkelerdeki ucuz emek emperyalist ülkeler tarafından sömürülmektedir (Ballaam ve Dillman, 2018; Kalaycı, 2019).

2010 yılından günümüze kadar geçen süreçte Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler karşısında dünyada göç ve göçmen hareketliliği artmıştır. Arap Baharı sürecinin başladığı 2010 yılında dünyada 221 milyon göçmen bulunmaktaydı (IOM, 2022: 30-31). 2015 yılında bu rakam 248 milyona, 2020 yılında ise 280 milyona ulaşmıştır (IOM, 2022: 30-31). Dünya genelinde 2050 yılı için ise 230 milyon göçmen olabileceği tahmin edilmektedir ancak dünyadaki göçmen sayısının 30

yıl önce tahmin edilen rakamın çok üzerinde olması dikkat çeken bir detaydır (IOM, 2022: 30-31). Uluslararası göçmen rakamlarından da anlaşıldığı gibi dünyada uluslararası göç son otuz yıldır yoğunlaşmaktadır. Son otuz yıl içerisinde dünyada bölgesel düzeyde yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, çatışmalar, şiddet olayları, ekonomik gelişmeler, eşitsizlikler, çevre sorunları, doğal afetler uluslararası düzeyde benzeri görülmemiş şekilde göç hareketliliğini artırmıştır. Yaşanan bölgesel ve küresel gelişmeler sosyo-ekonomik şartlar bakımından görece diğer bölgelere göre gelişmiş durumda olan Avrupa'ya göç ve göçmen hareketliliğini artırmıştır. Bu süreçte AB'ye yönelen göç hareketliliği karşısında AB'nin göç hareketlerine yaklaşımı ise çıkarları ön planda tutan, aynı zamanda güvenlik ve kontrol odaklı olmuştur.

Tarihsel Ekseninde AB Göç Politikaları

Avrupa'da yaşanan göç hareketleri dönemsel olarak incelendiğinde, ekonomik ve politik gelişmeler ekseninde I. Dünya Savaşına kadar olan dönemde göç veren, I. Dünya Savaşı sonrası dönemden günümüze kadar geçen süreçte ise göç alan bir yapıda olduğu görülmektedir Tarihsel ekseninde Avrupa'ya yönelen göç hareketlerinin çıkış noktası 1950 ve 1960'lı yıllarda işçi göçü ile başlayan, 1973 petrol krizine kadar devam eden süreci kapsamaktadır (Yalçın, 2004). II. Dünya Savaşından sonra 1945-1960 yıllarında Kuzey Avrupa'da yaşanan ekonomik yapılanmalar sonucu iş gücü açığı ortaya çıkmıştır. İş gücü açığının yoğun olduğu ülkelere işçi göçü başlamıştır. Özellikle Türkiye'den Almanya'ya yoğun bir şekilde işçi göçü yaşanmıştır. Göçmenler iş gücü açığı olan Avrupa ülkelerinin ekonomik yapılanmasında önemli rol oynamıştır. Avrupa'da 1945-1960 yılları arasında yaşanan iş gücü hareketliliği 1970'li yıllarda yerini büyük bir göç kitlesine bırakmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krize paralel olarak artan işsizlik sorunu Avrupa'da işçi alımlarının durdurulmasına sebep olmuştur (Yalçın, 2004). Kısıtlanan göç hareketleri Avrupa'ya sığınma başvurularının artmasında etkili olmuştur. Bu döneme kadar göç konusunda yeni düzenlemeler oluşturmaya ihtiyaç duymayan Avrupa ülkeleri, yaşanan göç hareketleri karşısında göç konusunda sistemli politikalar oluşturulması ihtiyacını hissetmeye başlamışlardır.

1990'lı yıllardan sonra devlet ve toplumların ekonomik ve politik algılarını şekillendiren önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması, 2001 yılında ABD'de yaşanan 11 Eylül terör saldırıları, 2010 yılında Orta Doğu'da başlayan Arap Baharı süreci ve son olarak 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, uluslararası politik ekonomide küresel sistemi derinden etkileyen gelişmeler arasındadır.

1991 yılında SSCB'nin dağılması küresel sistemde var olan eski düzeni ve reel politik içerisinde iç ve dış dengeleri değiştiren önemli bir gelişmedir. SSCB'nin dağılması ile birliğe bağlı devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesi

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden diğer ülkelere göç hareketliliğinin artmasında etkili olmuştur. Soğuk Savaş sonrası siyasi çözümlere dünyada yaşanan ekonomik eşitsizlikler, yine 1990'lı yıllarda Irak, Bosna, Kosova başta olmak üzere çeşitli ülkelerde yaşanan iç savaş ve çatışmalar eklenince dünyada büyük bir göç hareketliliği yaşanmaya başlamıştır (Dinçer, 2022: 358). Öyle ki, 1990 yılında uluslararası göçmen sayısı 153 milyona, 1995 yılında ise 163 milyona ulaşmıştır (IOM, 2022: 23). Bağımsızlık sonrası 1991-95 yılları arasında etnik çatışmalar çerçevesinde politik faktörler bölge ülkelerinden göç hareketliliğinde belirleyici olurken, 1995 ve sonrası dönemde daha çok ekonomik faktörler bölge ülkelerinden göç etme eğiliminde belirleyici olmuştur (Dinçer, 2023: 37).

AB göç politikalarını etkileyen antlaşmalar Tablo 1'de yer almaktadır. 1990'lı yıllarda AB göç politikaları Schengen Antlaşması ile iç sınır kontrollerinin kaldırılması, vize zorunluluğu, iç güvenliğin sağlanmasına yönelik alınan tedbirlere dayanmaktadır (Lavenex, 2018: 7). Ayrıca AB Ortak Sığınma Sistemi (Common European Asylum System- CAES) sığınma konusunda temel ölçüt ve politikaların gerçekleştirilmesi amacıyla 1990 yılında kurulmuştur. Sığınma sisteminin temel unsurları Schengen Antlaşmasından (1985) Amsterdam Antlaşmasına (1999) kadar olan uzun dönemde uluslararası iş birliğine dayalı olarak çerçevelenmiştir. 1992 Maastricht Antlaşmasında göç ve sığınma konularına ilişkin başlıklara sınırlı olarak yer verilirken, 1997 Amsterdam Antlaşmasında göç, sığınma ve serbest dolaşım konuları tek bir başlık altında toplanarak bu konulara ilişkin yasal düzenlemeler oluşturulmasına yönelik öneriler değerlendirilmiştir. Birliğin göç ve sığınma konusunda ortak politikalar oluşturma çabası içerisinde olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla bu antlaşma ile göç konularına ilişkin ortak politikaların devletlerin iş birliği ile oluşturulabileceği konusuna vurgu yapılmıştır. Böylece AB ortak göç politikalarının temelleri atılmıştır. 1999 Tampere Zirvesinde, Birliğin göçe ilişkin hedeflerini yansıtan beş yıllık planlama oluşturulmuştur. Daha sonra ise ortak göç politikaları bağlamında 2004'te Lahey'de, 2010 yılında ise Stockholm'de beş yıllık planlar sunulmuştur (Geddes ve Sholten, 2016).

2001 yılında ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül terör saldırıları, 2000'li yıllarda göç hareketliliğini ve aynı zamanda AB göç politikalarını etkileyen önemli bir gelişme olmuştur. 2001 yılında gerçekleştirilen Leaken Zirvesinde ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırıları ve daha sonra İspanya, Fransa gibi diğer Avrupa ülkelerinde meydana gelen terör saldırıları Birliğin gündeminde yer almıştır. Birlik, terör ve göç konularını ilişkilendirerek göçe karşı daha sıkı tedbirlerin alınması gerektiğini vurgulamıştır (Dinçer ve Eşsiz, 2021).

Tablo 1. AB Göç Politikalarına İlişkin Antlaşmalar Tarihi (1985-2009)

Tarih	Yapılan Antlaşma	Tarih	Yapılan Antlaşma
1985	Schengen Antlaşması	2002	Seville Zirvesi
1990	Dublin Konvansiyonu	2004	Avrupa Anayasası Antlaşması
1993	Maastricht Antlaşması	2004	Lahey Programı
1997	Amsterdam Antlaşması	2008	Avrupa Göç ve Mülteci Paktı
1999	Tampere Zirvesi	2009	Stockholm Programı
2000-2009	Temel Haklar Şartı	2009	Lizbon Antlaşması

Kaynak: Elmas (2016: 34) ve Koçak ve Gündüz (2016: 69).

Son olarak 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci sonrasında ivme kazanan göç hareketliliği endişe veren bir mesele olarak dünya gündemini meşgul etmiştir. Orta Doğu'dan özellikle Suriye'den Avrupa'ya yönelen göç dalgası karşısında AB, düzensiz göçü kontrol altına alabilmek için çeşitli ülkelerle iş birliği ve antlaşmalar gerçekleştirmiştir. Avrupa'ya yönelen göç hareketlerine ilişkin veriler incelendiğinde, 2015 ve 2016 yıllarında Avrupa, İkinci Dünya Savaşından bu yana en büyük göçmen akımı ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Nitekim 2015 yılında Avrupa'ya 362 bin 800'ü Suriye uyruklu sığınmacıdan oluşan 1 milyon 300 bin sığınma başvurusu yapılmıştır (European Commission, 2023b). Bu rakam 1992 yılında Soğuk Savaş'ın ardından Berlin Duvarının yıkılmasından sonra gerçekleşen sığınma sayısının neredeyse iki katını oluşturmuştur (Pew Research Center, 2016).

Tehlikeli bir şekilde Doğu Akdeniz'i aşarak Avrupa'ya ulaşmaya çalışan göçmenlerin AB üye devletleri arasında paylaşımı birliğe üye ülkeler arasında birtakım sorunların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu sorunların ardından AB ülkeleri göç konusunda birliğin belirlemiş olduğu değer ve normların dışında farklı tedbirlere yönelmişlerdir. Örneğin Macaristan 2017'de Birliğin göç konusunda o dönemde uyguladığı değer ve normlara aykırı davranarak kendi egemenlik alanını kontrol altına almak amacıyla, sınırlarına çit çekmiştir (Lavenex, 2018). Şahankaya Adar'a göre (2020: 74) günümüzde Avrupa ülkeleri için göçün kontrol altında tutulması hayati bir öneme sahiptir. 2011 yılında başlayan "Arap Baharı" ile tarihte en büyük göç kitlesi ile karşı karşıya kalan Avrupa ülkeleri sınırlarını korumayı, göçmen akışını kontrol altında tutmayı amaçlayan kısıtlayıcı politikalar izleme yoluna gitmektedirler. Günümüzde AB göç politikaları daha çok "güvenlikleştirme"¹ ve "dışsallaştırma"² politikaları üzerinden şekillenmektedir. Elmas'ın (2016: 401-402) ifade ettiği gibi AB insani

¹ Güvenlikleştirme kavramı, "bir meselenin politika yapımcılar tarafından, güvenlik gündemine eklenmesi ve bu söylem doğrultusunda şekillenen olağan dışı siyasi işleyişlerin meşrulaştırılması" olarak tanımlanmaktadır (Hisarlıoğlu, 2019:1).

²Dışsallaştırma kavramı, ise "göç denetiminin Avrupa'nın sınırlarının dışında yapılması" durumunu ifade etmektedir (TASAM, 2022).

koruma kurallarını hiçe sayan dar, kontrol odaklı bir göç politikası izlemektedir. Avrupa'ya yönelen göçmen hareketliliği arttıkça, AB üyesi ülkelerin göç hareketlerine verdikleri tepkiler de katılaşmaktadır.

19 Eylül 2016'da New York Mülteci ve Göçmenler Bildirgesi'nin kabul edilmesi ile göç yönetimine ilişkin uluslararası iş birliği başlamıştır. 2018 yılında Mülteciler için Küresel Mutabakat ve ayrıca Güvenli ve Düzenli Göç için Küresel Mutabakat olmak üzere iki antlaşma kabul edilmiştir. Bu antlaşmalar sorumluluk paylaşımı ve insan hakları gibi değerleri ön plana çıkarmaktadır. Özellikle bu antlaşmalar ile göçe ilişkin iş birlikçi yaklaşımın benimsenmesinin gerekliliği ortaya konmuştur. Göçe ilişkin imzalanan Küresel İlkeler sözleşmesi, göç politikalarının uluslararasılaşmasının ilk aşaması olarak düşünülebilir (Witkowska, 2022: 63).

AB Göç Politikaları Üzerine Ekonomi Politik Bir Değerlendirme

Avrupa, uluslararası göç bağlamında daima hareketli bir coğrafya olmuştur. 2004-07 yılları arasında AB genişleme süreci, genişleme sürecini takiben işçilerin serbest dolaşımı ve 2010 yılında Orta Doğu'da başlayan iç savaş ve istikrarsızlıklar olmak üzere iki önemli gelişme Avrupa'da göçün niteliğini ciddi şekilde değiştirmiştir. AB iç pazarının genişlemesi ile doğudan batıya göçün akışı hızlanmıştır. Ayrıca bu akış farklı ekonomik gelişmişlik, ücretler, işsizlik ve farklı iş gücü piyasası koşullarına sahip üye devletlerin sınırlarını aşan bir piyasa ortaya çıkarmıştır (Buonanno, 2017). İş gücü piyasasından kaynaklanan göç hareketleri göç akışına maruz kalan AB ülkelerinin her birinde aynı düzeyde olumlu karşılanmamış, bu durum ise AB göç politikalarına ilişkin tartışmaları başlatan faktörlerden biri olmuştur.

1990'lı yıllardan itibaren küresel medyanın AB göç politikalarına yaklaşımı "Avrupa Kalesi" metaforu ile tasvir edilmektedir. Günümüzde ise bu metafor politik bağlamda eleştirilerin hedefindedir ve bu eleştirileri AB üyesi ülkelerin görmezden gelmesi oldukça zor görünmektedir (Hansen, 2010). Göç sorunsalına karşı AB'nin daha fazla güvenlik ve daha fazla kontrol içeren yaklaşımı neticesinde sığınmacı kayıpları her geçen gün artmaktadır. Akdeniz'de alabora olan sığınmacı tekneleri, Avrupa'ya geçmeye çalışırken hayatını kaybeden sığınmacı görüntüleri neredeyse her gün medya aracılığı ile sunulmaktadır. Aslında medya vasıtasıyla tüm dünyaya ulaşan olumsuz tablo, göç krizinin çözülebileceğini veya hafifletilebileceğini iddia eden AB'nin iddialarını çürütür niteliktedir (Hansen, 2010).

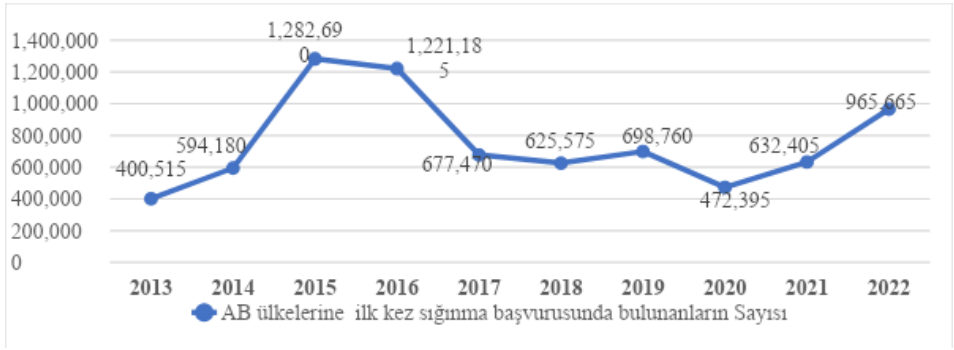
Yirminci yüzyılda küreselleşme sonucu tüm dünyayı etkileyen uluslararası göç hareketleri ile ortaya çıkan güvenlik sorunları özellikle Avrupa ülkelerinde asimilasyon politikalarının yaygınlaşmasına sebep olmuştur. 20. yüzyıl sonlarına doğru kapsamı, içeriği değişen aynı zamanda genişleyen göç olgusunun ülkelerin sınır güvenliğini, ulus-devlet egemenliğini etkilemesi ile konu daha spesifik bir

noktaya yani göçü kontrol altında tutma eğilimine gelmiştir. Son yıllarda kontrolsüz şekilde ivme kazanan kitlesel göç hareketlerine maruz kalan ülkelerde hem toplum hem de politikacılar tarafından göç güvenlik sorunu olarak ön plana çıkmaktadır. Dünya genelinde birçok ülkede göç, ulusal güvenliği doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen bir tehdit unsuru haline gelmiştir (Battur, 2021: 129). Öte yandan göç unsurunun, güvenlik sorunsalı olarak algılanması göçe karşı alınan tedbirlerin de katılaşması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca sığınmacı nüfusun fazla olduğu ülkelerde yaşanan sosyo-ekonomik sorunlar, sığınmacılarla ilişkilendirilmekte, bu sorunların kaynağı olarak göç hareketleri politik gündemde sıkça yer almaktadır.

AB, Haziran 2016'da "AB Güvenlik ve İş Birliği Küresel Stratejisi" kapsamında "İlkeli pragmatizm" stratejisini benimsemiştir. İlkeli pragmatizm stratejisi, esneklik kavramını içeren AB'nin göçe yönelik dış politikasını güvenlikleştirme amacıyla oluşturduğu bir stratejidir (Oktav, 2022:122). Bu strateji ile AB kendi norm ve değerlerini daha çok üye devletlerin çıkarları doğrultusunda ihlâl etmektedir. Özellikle Suriyeli sığınmacı krizi sonrası AB'nin uyguladığı göç politikaları çerçevesinde kendi çıkarları uğruna insani norm ve değerleri öteleyen güvenlik odaklı politikaların ön planda olduğu görülmektedir (Oktav, 2022: 122). Koresteleva ve Flackhart'a göre (2020: 154) 2016'da AB Küresel Güvenlik Stratejisi'nin yayınlanması ile benimsenen esneklik olgusu, AB'nin göç konusunda uyguladığı politikaların değişken, belirsiz ve karmaşık olmasına yol açmıştır.

AB'nin sığınmacılara karşı koruma ve güvenlik odaklı yaklaşımı AB ülkelerine yönelik sığınma başvurularını etkilemektedir. Grafik 1'de 2013-22 yılları arasında AB ülkelerine sığınma başvurusunda bulunan kişilerin sayısı yer almaktadır. AB ülkelerine yapılan sığınma başvurularının 2015 ve 2016 yıllarında en yüksek seviyede olduğu görülmektedir. 2015 ve 2016 yıllarında AB'nin karşı karşıya kaldığı Orta Doğu kaynaklı sığınmacı krizi neticesinde ilk kez sığınma başvuruları 1 milyonun üzerinde olmuştur (European Commission, 2023a). Fakat 2016 yılından sonraki süreçte sığınma başvurularının azaldığı, 2020 yılına kadar durağan bir seyir izlediği görülmektedir. 2020 yılında ise Covid-19 salgınının etkisiyle sığınma başvurularının azaldığı göze çarpmaktadır. 2021 yılında bir önceki yıla göre artan sığınma başvuruları, 2022 yılında önemli ölçüde artmıştır. Nisan 2023'te ise AB ülkelerine 72,630 kişi sığınma başvurusunda bulunmuştur (European Commission, 2023a). Bir önceki yılın aynı dönemi yani Nisan 2022'de bu rakam 54,350 olmuştur. Böylece, bir önceki yıla göre yüzde 34'lük bir artış gerçekleşmiştir (European Commission, 2023a).

Grafik 1. AB Ülkelerine Sığınma Başvurusunda Bulunanların Sayısı (2013-2022)

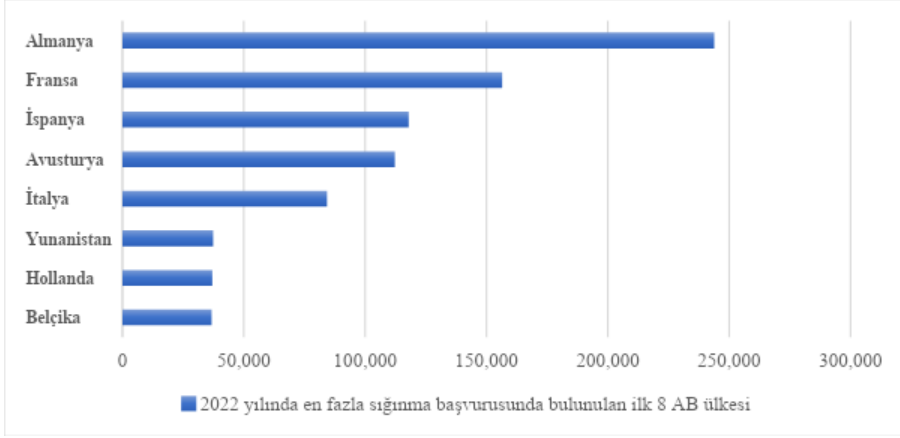
Kaynak: European Commission (2023a) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2’de 2022 yılında en fazla sığınma başvurusunda bulunulan ilk 8 AB ülkesi yer almaktadır. 2022 yılında en fazla sığınma başvurusunda bulunulan AB ülkesi yaklaşık 244 bin sığınma başvurusu ile Almanya olmuştur (European Commission, 2023a). Almanya’yı yaklaşık 157 bin sığınma başvurusu ile Fransa izlemektedir (European Commission, 2023a). 2022 yılında İspanya’ya yaklaşık 118 bin, Avusturya’ya ise yaklaşık 113 bin sığınma başvurusunda bulunulmuştur (European Commission, 2023a). AB’ye göç hareketliliğinin yoğun olarak yaşandığı 2016 yılının ilk çeyreği incelendiğinde benzer şekilde yaklaşık 175 bin başvuru ile ilk kez sığınma başvurusunda bulunanların yüzde 61’i Almanya’ya gerçekleşmiştir (European Commission, 2023a). Sığınma başvurularına ilişkin verilerden de anlaşılacağı üzere, Almanya sığınmacıların Avrupa’da birincil varış ülkesi haline gelmiştir.

Yalnızca Arap Baharı sürecinde değil, tarihsel süreç içerisinde Avrupa’ya yönelen göç hareketlerinde Almanya özel bir yere sahiptir. Bu anlamda gerek Birinci Dünya Savaşı sonrası misafir işçi alımına yönelik gerçekleşen göç hareketlerinde gerekse Soğuk Savaş sonrası dünyada yaşanan küresel gelişmelerin bir sonucu olarak gerçekleşen göç hareketlerinde Avrupa’da öne çıkan bir ülke olmuştur. Nitekim Arap Baharı sürecinde Avrupa’da en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke olarak aslında diğer AB üyesi ülkelere göre göç sorunsalına en gerçekçi yaklaşan ülke olarak ön plana çıkmıştır. Almanya’ya yapılan sığınma başvurularının yüksek olmasında sığınmacıları ülkelere alma konusunda diğer AB ülkelerine göre nispeten ılımlı yaklaşımı, sosyo-ekonomik imkânların iyi durumda olması, özellikle istihdama erişim konusunda ön plana çıkması belirleyici olmaktadır. Benzer şekilde Bulkan’a göre de (2018: 5) Almanya, Fransa gibi sığınmacı nüfusun fazla olduğu Avrupa ülkelerini

sığınmacı nüfus için cazip hale getiren izlenen göç politikaları, refah düzeyi, coğrafi konum ve sosyal haklardır.

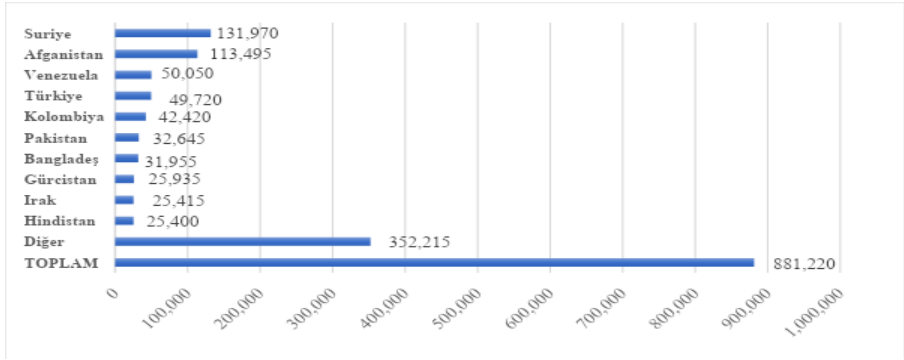
Grafik 2. En Fazla Sığınma Başvurusunda Bulunulan 8 AB Üyesi (2022)

Kaynak: European Commission (2023a) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2022 yılında AB'ye sığınma başvurusunda bulunan kişilerin uyruklara göre dağılımı Grafik 3'te yer almaktadır. 2022 yılında AB'ye üye olmayan ülke vatandaşlarından toplam 881,220 sığınma başvurusu yapılmıştır (European Commission, 2023a). En fazla sığınma başvurusu 131,970 ile Suriye uyruklu yabancılardan oluşmaktadır (European Commission, 2023a). Suriye uyruklu yabancıları 113,495 sığınma başvurusu ile Afganistan uyruklu yabancılar izlemektedir (European Commission, 2023a). Üçüncü sırada ise en fazla sığınma başvurusu 50,050 ile Venezuela vatandaşlarının yapmış olduğu sığınma başvuruları yer almaktadır (European Commission, 2023a).

Arap Baharı sürecinde savaşın en şiddetli yaşandığı ülke kuşkusuz Suriye olmuştur. Suriye nüfusunun önemli bir kısmı sığınmacı olarak pek çok ülkeye göç etmek zorunda kalmıştır. Yine Almanya, Suriyeli nüfusun en fazla sığınma başvurusunda bulunduğu AB ülkesi olarak dikkat çekmektedir. AB'ye göç hareketliliğinin en yüksek seviyeye çıktığı 2016 yılında AB'ye sığınma başvurusunda bulunan Suriye uyruklu kişilerin yüzde 90'ı Almanya'ya kayıtlı olarak gözükmektedir (Eurostat, 2023a).

Grafik 3. AB Ülkelerine Sığınma Başvurusu Yapanların Uyrukları³ (2022)

Kaynak: European Commission (2023a) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Almanya'da artan sığınmacı sayısının elbette ki bazı ekonomik ve politik yansımaları bulunmaktadır. Sığınmacıların ihtiyaçlarının karşılanması mali bir yük olsa da artan sığınmacı sayısı ile iş gücü arzındaki artış, mal ve hizmet talebindeki artış ekonomik performansı olumlu yönde etkilemesi açısından kayda değer gözükmemektedir (Juran ve Broer, 2017: 155). Bu noktada Almanya için sığınmacıların entegrasyonu ekonomik faydanın artması bakımından kritik öneme sahiptir (Juran ve Broer, 2017: 155). Sığınmacı sayısının AB ülkeleri arasında homojen bir şekilde dağılım göstermemesi, AB içerisinde ortak göç politikalarının üye devletler arasında homojen şekilde uygulanması konusunda problemler yaşandığını göstermektedir. AB üyesi ülkeler ülkeleri her ne kadar Birlik bünyesinde ortak göç politikası geliştirme söylemlerinde bulunsalar da Arap Baharı sürecinde yaşanan sığınmacı akınına yaklaşımları, her bir üye ülkenin kendi güvenliği, sosyo-ekonomik ve demografik yapısına göre şekillenmiştir.

Tablo 2'de AB ülkelerinde nüfusun yoğunlaştığı ilk on ülkeye ilişkin sayısal veriler yer almaktadır. 2022 yılı itibarıyla AB ülkelerinin 446,7 milyon nüfusu bulunmaktadır. Bu rakam dünya nüfusunun yüzde 5,6'sını oluşturmaktadır (European Commission, 2023b: 13). 83,2 milyon nüfusu ile AB nüfusunun neredeyse üçte ikisini (yüzde 66) Almanya oluşturmaktadır (European Commission, 2023b: 13). AB ülkeleri arasında en büyük nüfusa sahip ülke Almanya'dır. Almanya'yı 67,9 milyon ile Fransa, Fransa'yı ise 59 milyon nüfus ile İtalya izlemektedir (European Commission, 2023b: 10). 2022 yılında AB'de 37,7 milyon yabancı nüfus bulunmaktadır. AB'de bulunan yabancı nüfusun 13,7 milyonu AB üyesi ülke vatandaşlarından oluşurken, 23,8 milyonu AB üyesi

³ Veriler AB üyesi olmayan ülkelere gelen sığınma rakamlarını içermektedir.

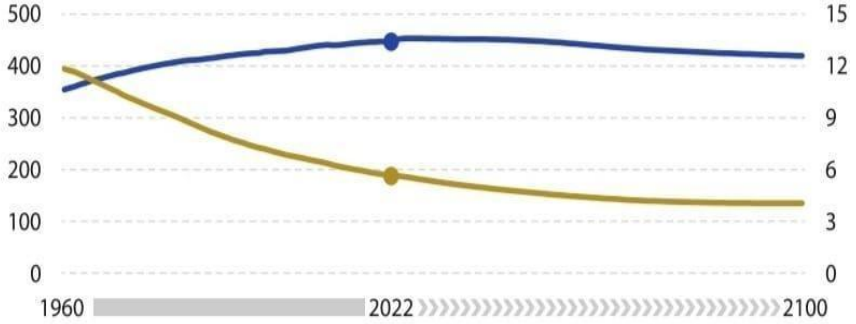
olmayan ülke vatandaşlarından oluşmaktadır. Yabancı nüfus AB toplam nüfusunun yüzde 8,4'ünü oluşturmaktadır (European Commission, 2023b: 13).

Tablo 2. AB'de Nüfus Büyüklüğü Açısından İlk 10 Ülke (2022 Yılı)

Ülkeler	Milyon Kişi
Almanya	83,2
Fransa	67,9
İtalya	59,0
İspanya	47,4
Polonya	37,7
Romanya	19,0
Hollanda	17,6
Belçika	11,6
İsveç	10,5
Belçika	10,5

Kaynak: European Commission (2023b) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 4'te European Commission (2023b) verilerine göre, AB nüfusunun 1960 ve 2100 arasında yıllara göre değişen trendi yer almaktadır. Bu genel eğilim dikkate alınırsa, AB nüfusunun yıllara göre değişimi düşündürücüdür. 2012 yılından 2022 yılına kadar AB'ye yönelen göç hareketlerinin etkisiyle AB nüfusu 6,2 milyon artmıştır (European Commission, 2023b: 12). Fakat son yıllarda Avrupa'nın büyük bölümünde nüfus yaşlanması gözlenmektedir. AB'de çalışma çağındaki nüfusu ifade eden 20-64 yaş aralığındaki nüfusun oranının, 65 yaş ve üzeri olan yaşlı nüfusa oranı 2002 yılında 3,8 iken, 2022 yılında 2,8'e kadar düşmüştür (European CommissionEurostat, 2023b: 12). Öyle ki 2100 yılına kadar bu oranın 1,5'e kadar düşmesi beklenmektedir (European Commission, 2023b: 12). Böyle bir senaryoda nüfusun yapısında görülen bu değişim sosyo-ekonomik bağlamda ciddi etki ve sonuçları beraberinde getirecektir. Eurostat tahminlerine göre, 2026 yılına kadar AB nüfusu yavaş da olsa büyüyecektir (453,3 milyon kişi), 2100 yılına kadar ise 419,5 milyona düşecektir (European Commission, 2023b: 12). Bu gelişmeler, dünyanın geri kalanındaki daha hızlı nüfus artışı düşünüldüğünde, dünya genelinde her yıl yaklaşık 25 kişi ya da küresel nüfusun yüzde 4,1'i bu durumdan etkilenecektir (European Commission, 2023b: 12).

Grafik 4. AB Nüfus Değişimi ve Dünya Nüfusundaki Payı (1960-2100)

Kaynak: European Commission (2023b: 10).

27 üye ülkeden oluşan AB, siyasi ve ekonomik bir yapılanma olarak ön plana çıkmaktadır. 33,928 dolarlık Kişi Başına Gelir (KBG) düzeyi ile ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisini oluşturmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023). AB'de 2022 yılı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) 15,8 trilyon euro olarak gerçekleşmiştir (European Commission, 2023b: 34). AB'ye üye devletler arasında en büyük ekonomiye sahip olan Almanya'nın 2022 yılındaki GSYİH değeri 3,9 trilyon euro olmuştur. Bu rakam AB'nin toplam GSYİH değerinin yüzde 24,5'ini oluşturmaktadır (European Commission, 2023b: 34). AB'ye üye ülkeler arasında ikinci en büyük ekonomiye sahip olan ülke, AB'nin toplam GSYİH değerinin yüzde 16,7'sine sahip olan Fransa'dır. Üçüncü en büyük ekonomiye sahip olan AB ülkesi ise AB toplam GSYİH değerinin yüzde 12,1'ini oluşturan İtalya'dır (European Commission, 2023b: 34).

Göçmen veya sığınmacıların AB iş gücü piyasası için önemi, AB üyesi olmayan ülke vatandaşlarının sayısı ve çalışma çağındaki 20-64 yaş aralığındaki nüfus içindeki payına bakılarak anlaşılabilir. 2019 yılında AB'de, 20-64 yaş aralığında AB üyesi olmayan vatandaşların sayısı 8,8 milyondur. Bu rakam AB nüfusunun yüzde 4,6'sını oluşturmaktadır (European Commission, 2019). Çalışma çağındaki bulunan nüfusun istihdam oranı AB vatandaşlarında yüzde 73,8 iken, AB dışı vatandaşlarda yüzde 60 olmuştur (European Commission, 2019).

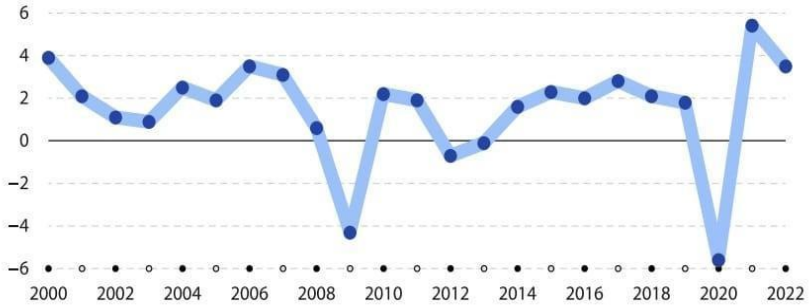
AB göç politikasını şekillendiren iki dinamikten ilki, düzensiz göçle mücadele kapsamında güvenlik odaklı göç politikası iken, ikincisi büyüme odaklı göç politikasıdır. Ekonomik büyüme ve göç AB'nin sosyo-ekonomik politikalarında madalyonun iki yüzünü oluşturmaktadır. Hansen'e (2010: 90-91) göre, AB'nin yasa dışı göçle mücadele hedefi ve aynı zamanda neo-liberal ekonomik hedefleri birbiri ile çelişmektedir. Şöyle ki AB, yasa dışı göçle mücadele ederken aynı zamanda düzensiz göçmenlerin ucuz emeğinden sağladığı kazanç ile neo-liberal ekonomik hedeflerine hizmet etmektedir.

Düzensiz göç, AB'nin ekonomi politikasında yaşanan neo-liberal dönüşümler sayesinde mümkün hale gelmiştir. Dolayısıyla düzensiz göçte yaşanan artışlar iş gücü piyasası talebinden de kaynaklanabilmektedir.

Bu noktada kale metaforunun AB göç politikalarının amacına hizmet ettiği söylenebilir. AB sığınmacıları kendi topraklarında istememekte, onları dışarıda tutabilmek için çaba sarf etmektedir. Fakat ucuz iş gücü arayışı içerisinde olduğunda sınırların buna engel olmasına izin vermemektedir (Hansen, 2010). Diğer taraftan göç dalgasına karşı güvenlik ve sınır kontrolleri ekseninde yaklaşan AB'nin uygulamış olduğu sınır kontrollerinin Schengen ülkeleri arasındaki ticareti olumsuz yönde etkilemesi ve durumun GSYİH üzerinde düşüşe yol açacağı öngörüsü (Buonanno, 2017) ise AB'de göç hareketlerinin ekonomik büyümeye olan etkisi bağlamında başka bir tartışma konusu oluşturmaktadır.

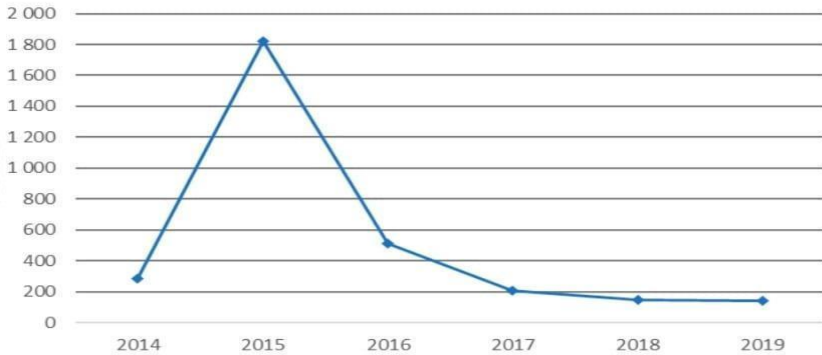
2000-22 yılları arasında AB'de GSYİH'deki reel değişimi gösteren Grafik 5 incelendiğinde, 2000-08 yılları arasında AB ekonomisinde GSYİH reel olarak yüzde 0,6-3,9 oranında artarak büyüdüğü görülmektedir (European Commission, 2023b: 35). 2009-13 yılları arasında ise yaşanan küresel ekonomik krizin etkisi GSYİH değerlerine yansımıştır. 2008 krizinin ardından 2009 yılında AB'de GSYİH reel olarak yüzde 4,3 oranında düşmüştür. 2012 yılında ise bu düşüş yüzde 0,7 oranında olmuştur (European Commission, 2023b: 35).

2008 ekonomik krizi sonrasında AB ekonomisinde yaşanan olumsuz tablo AB'nin göçmen sorununa karşı tavrını etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir. Fakat bu değerlendirme AB ülkelerinin tümüne genellenerek ortak göç politikalarını etkileyecek ölçüde değildir. İlerleyen süreçte yaşanan ekonomik ve politik gelişmeler göçmen sorununa karşı AB göç politikalarının şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. 2013 yılından sonraki dönemde AB ekonomisi kademeli olarak toparlanma sürecine girmiştir. 2014-19 yılları arasında yıllık büyüme oranları yüzde 1,6-2,8 aralığında gerçekleşmiştir (European Commission, 2023b: 35). 2020 yılında küresel Covid-19 pandemisi AB ekonomisini önemli ölçüde etkileyen bir gelişme olmuştur. 2020 yılında GSYİH yüzde 5,6 oranında düşmüştür (European Commission, 2023b: 35). 2021 yılında ise tekrar toparlanma sürecine giren AB ekonomisinde, GSYİH yüzde 5,4 oranında artmıştır (European Commission, 2023b: 35). Kanbir'e göre (2023: 31) AB ülkelerinin göç ve göçmen politikalarına yaklaşımı kısa süreli dalgalanmalara göre değil, uzun vadeli sosyo-ekonomik politikalara göre şekillenmektedir.

Grafik 5. Yıllara Göre AB’de Reel GSYİH’deki Değişim (2000-2022)

Kaynak: European Commission (2023b: 35).

AB’nin üçüncü ülkelerle yaptığı iş birliği yasa dışı geçişleri kontrol altında tutmak için oldukça önemlidir. Yıllara göre AB’ye yönelen düzensiz göç hareketlerinin yer aldığı Grafik 6 incelendiğinde, AB göç politikalarında üçüncü ülkeler ile iş birliğinin sonuçları daha net görünmektedir. 2015 yılında düzensiz göç hareketlerinin en yüksek seviyeye çıktığı, 2015 yılından sonraki süreçte ise ciddi bir şekilde düşüşe geçtiği görülmektedir. İçduygu ve Demiryontar’ın (2019: 5) vurguladığı gibi, üçüncü ülkeler ve AB arasında yapılan Geri Kabul Anlaşmaları aslında AB dışsallaştırma politikalarının temelini oluşturmaktadır. AB’nin uygulamış olduğu bu göç politikası ise sık sık tartışma konusu haline gelmektedir. Sonuç olarak AB’nin göç konusunda ortaya çıkabilecek çeşitli problemlerle daha iyi başa çıkabilmek için üçüncü ülkelerle iş birliği yapmak gibi yardımcı mekanizmalar geliştirdiği söylenebilir (Witkowska, 2022: 70).

Grafik 6. Yıllara Göre AB’de Düzensiz Göçte Değişim (2014-2019)

Kaynak: European Commission (2019).

Örneğin Suriyeli sığınmacı krizi konusunda Türkiye ile iş birliğinin zaruri nitelikte olduğunun bilincinde olan AB, 18 Mart 2016'da Türkiye-AB mutabakatı kapsamında Türkiye'ye 3 milyon euro mali destek, vizesiz seyahat imkânı, AB üyelik müzakeresi süreci ve Gümrük Birliği Anlaşmasının yenilenmesi gibi birtakım vaatlerde bulunmuştur. Ayrıca mutabakat kapsamında Ege adalarını geçen düzensiz göçmenler belirtilen süre içerisinde Türkiye'ye geri iade edilerek "1'e 1 kuralı" dâhilinde Türkiye'ye gönderilen Suriyeli sayısı kadar sığınmacıyı Türkiye'den AB ülkelerine yerleştirilecekti (Nas, 2019; Oktav, 2020). Fakat AB'nin mutabakat çerçevesinde Türkiye'ye vermiş olduğu vaatleri yerine getirmemiş olması, AB'nin kamuoyunda güven kaybetmesine ve göç politikaları konusunda eleştirilmesine sebep olmuştur.

Türkiye ile varılan mutabakat ile sığınmacıların Türkiye'den Doğu Akdeniz'e geçme girişimleri önemli ölçüde azaltılmıştır. Zira 2015 yılında AB'ye yönelen düzensiz göç hareketlerinin önemli bir kısmı Doğu Akdeniz rotası üzerinden gerçekleşmekteydi. Bu noktada AB'ye Doğu Akdeniz'den gelebilecek düzensiz göç hareketleri Türkiye ile yaptığı iş birliği sonucunda kontrol altına alınmış ve 2015 yılından sonraki süreçte Doğu Akdeniz üzerinden AB'ye yönelen düzensiz göçmen sayısı oldukça azalmıştır. Bu durum ise düzensiz göç hareketlerini Batı Akdeniz rotasına kaydırmıştır. 2018 yılında Batı Akdeniz rotası üzerinden Avrupa'ya 57,034 düzensiz göç gerçekleşmiştir (Euronews, 2022).

Ekonomik bağlamda uluslararası göç hareketleri AB için gerekli olan eğitimli ve nitelikli iş gücünün karşılanması bakımında da önemlidir. Zira Arap Baharı sürecinde AB göç politikalarının seyri izlendiğinde, önemli bir nokta AB'nin nitelikli iş gücüne sahip sığınmacıları kabul etme, vasıfsız iş gücünü ise üçüncü ülkelerle gerçekleştirdikleri iş birliği antlaşmaları ile kontrol altına alma eğilimidir. AB'nin Suriyeli sığınmacı akınına karşı vasıfsız sığınmacıları başka bir ülkede tutarak sınırlarını korumak açısından Türkiye önemli bir etkiye sahiptir. Birlik kendi içerisinde sınır güvenliğini korumaya odaklanırken, Birlik dışındaki diğer üçüncü ülkelerle aktif şekilde temas kurarak göç krizine karşı iş birliği stratejisini uygulamıştır. Türkiye gibi üçüncü ülkelerle iş birliği ise daha çok kendi üzerindeki göç baskısını azaltmak ve göçü kontrol altına alabilmek amacı taşımaktadır.

AB'ye yönelen Orta Doğu kaynaklı kitlesel göç hareketleri AB göç politikalarının test edildiği bir sürece dönüşmüştür. Orta Doğu'da tutarlı bir AB politikasının olmaması sebebiyle AB'nin bölgedeki etkisinin sorgulanması, Brüksel, Paris, Berlin gibi Avrupa'nın önemli şehirlerinde gerçekleşen terör saldırılarından dolayı oluşan güvenlik endişeleri ve AB ülkelerinin uyguladığı geçici sınır kontrolleri dikkate alındığında AB'nin gelecekte öngörülebilir bir göç politikası olasılığı azalmaktadır. Aslında AB'nin karşı karşıya kaldığı göç krizi, Avrupa entegrasyonunun üzerine inşa edilen dayanakları tehdit eden, AB'nin küresel gücünün sorgulanmasına sebep olan bir sürece dönüşmüştür (Buonanno,

2017). Ayıca bu süreçte Avrupa ülkelerinin kendi iç siyasi dinamikleri içerisinde de göç unsuru gündemi oldukça meşgul etmiştir. Özellikle ulusalcı ve popülist partilerin göç karşıtı söylemleri, seçim kampanyalarına dâhil ederek oy oranlarını arttırmak için göç unsurunu kullanmaları ve bunun medya vasıtasıyla tüm dünyaya yayılması yine AB'nin göç krizinin yönetimi konusunda gücünün sorgulanmasına sebep olmuştur.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, 1990'lı yıllardan itibaren gerek yasal gerekse kurumsal olarak göç yönetimi açısından AB dinamik bir gelişim süreci içerisinde olmuştur. Fakat AB'ye yönelen göç baskısının artması sonucu AB ülkelerinin çıkarlarını ön planda tutan göç politikalara yönelmesi, uyumlu ortak göç politikalarının uygulanabilmesini pek mümkün kılmamıştır. Ayrıca sığınmacıların beslenme, barınma, eğitim, giyinme vb. temel ihtiyaçların karşılanması noktasında mali yük oluşturması, sosyo-ekonomik entegrasyonuna yönelik harcanan fonlar AB ülkelerinin göç politikalarını ekonomik çıkarlarına uygun şekilde değiştirmelerine sebep olmuştur. Nitekim Arap Baharı ile başlayan ve krize evrilen göç süreci AB üyeleri içerisinde fikir ayrılıklarını beraberinde getirmiştir. Zira sürecin başlangıcında insani bir yaklaşımla sorumluluk ve dayanışma vurgulayan bir yaklaşımla sürece yaklaşan AB, göçün kitlesel boyutlara ulaştığı ilerleyen süreçte dışsallaştırma, kontrol ve güvenlik odaklı politikalara yönelmiştir. Bu çelişki ise uluslararası toplum nezdinde küresel bir aktör olarak aktif rol oynayan AB'ye karşı güvenin zedelenmesine, samimiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır.

Sonuç

Küreselleşme ve dünyada yaşanan istikrarsızlıkların etkisiyle göç hareketlerinin hızlanması, ekonomik ve siyasi bir yapılanma olarak ortaya çıkan AB'yi oldukça etkilemiş, yaşanan gelişmelerin bir yansıması olarak AB göç hareketleri de tarihsel eksenle farklılaşmaya başlamıştır. Elbette ki ekonomik ve siyasi bütünleşme, AB'nin üye ülkeleri arasında göç politikaları konusunda da uyumlaşmanın gündeme gelmesinde de etkili olmuştur. 2000'li yıllar ile göç unsuru AB'nin iç siyasetinde daha fazla yer almaya başlamış, aynı zamanda Birlik içerisinde kırılğanlıkların yaşanmasına da sebep olmuştur.

AB'nin son otuz yıldır göç konusunda öne çıkan politikalarının arkasında yatan politik gerekçenin güvenlik olduğu görülmektedir. AB içerisinde Fransa, İsveç gibi birçok ülke göç hareketlerine güvenlik ve tedbir odaklı yaklaşmıştır. AB ülkelerinin bu yaklaşımının sebepleri üzerine düşünüldüğünde ise terör saldırıları, iç siyaset içerisinde aşırı sağ partilerin yükselişe geçmesi, siyasi partilerin göç karşıtı söylemleri ve göçü kısıtlamaya yönelik politik vaatlerinin etkili olduğu görülmektedir. Örneğin, 2015 yılında Paris'te meydana gelen ve

130 kişinin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan terör olayları, Fransa'nın göç konusunda politikalarını önemli ölçüde etkileyen bir gelişme olmuştur.

Dönemsel olarak yaşanan ekonomik gelişmeler ekonomik bağlamda AB göç politikalarını şekillendiren bir argüman olmuştur. Zira ekonomik kriz dönemlerinde göçe karşı kısıtlayıcı tedbirler alan Birlik, genişleme dönemlerinde göç hareketlerine karşı daha ılımlı yaklaşımlar sergilemiştir. Ayrıca politik bağlamda milenyumun başından bu yana AB içerisinde aşırı sağ partilerin yükseliş trendinde olması, göçmen karşıtı görüşlerin gittikçe daha fazla taraftar bulması, milli kimliğe yapılan vurgular AB göç politikalarını şekillendiren politik bir gelişme yaratmıştır. AB'de eskiden var olan çokkültürlülük anlayışı, yerini topraklarında göçmen ve sığınmacı istemeyen, milli nüfusu benimseyen bir anlayışa bırakmıştır.

Almanya gibi AB içerisinde güçlü ekonomiye sahip olan ülkelerin göç hareketlerine karşı yaklaşımının arkasında ekonomik performansın sürdürülebilmesi bağlamında iş gücü ihtiyacını karşılamaya yönelik ekonomik gerekçelerin olduğu görülmektedir. Yalnızca Almanya özelinde değil, AB nüfusunun genel olarak profili incelendiğinde, genç nüfusun azalma eğiliminde olması ve AB nüfusunun yaşlanması ilerleyen süreçte ekonomik bağlamda AB ülkelerinde iş gücüne olan ihtiyacın artması ihtimalini daha da güçlendirmektedir. AB göç politikalarının ise bu ihtiyaca göre yeniden şekillenmesi söz konusu olacaktır. Dolayısıyla demografi faktörünün bahsi geçen ekonomik gerekçelerden dolayı gelecekte AB göç politikalarına yön veren önemli bir argüman olması olası görünmektedir.

Sonuç olarak, Arap Baharı süreci sonrasında AB göç yönetimine ilişkin beklentiler, sığınmacı veya göçmen haklarını ön planda tutan göç krizinin çözümüne katkı sağlayan, tutarlı bir göç politikasıydı. Fakat bugün gelinen noktada AB ülkelerine ulaşmak isterken hayatını kaybeden sığınmacılar, sınırlarına çit çekerek insani yaklaşımdan uzak yöntemlerle sığınmacıları sınırlarından uzak tutmaya çalışan AB ülkeleri, AB'nin göç krizini etkin bir şekilde yönetmekten uzak olduğunu, beklentileri karşılayamadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca AB, Arap Baharı sürecinde dışsallaştırma yaklaşımının bir yansıması olarak başlangıçta etkin şekilde yönetilerek çözülebilecek nitelikte olan göç sorununu çözümü zor bir krize çevirdiği noktasında da sorgulamaktadır. Önemli bir küresel aktör olan AB'nin gerçek anlamda bu süreci etkin şekilde ne ölçüde yönetebildiği sorgulanan bir konu haline gelmiştir. Diğer taraftan ilerleyen süreçte yaşanan küresel ekonomik ve politik gelişmeler elbette AB göç politikasının seyrini belirleyen etkiler meydana getirecektir. Ayrıca AB nüfusunun yaşlanma eğiliminde olması ilerleyen yıllarda AB'nin neo-liberal ekonomi hedefleri doğrultusunda daha rasyonel göç politikaları izleyebileceği öngörüsünü de güçlendirmektedir.

Son olarak ise, 1990'lı yıllarda AB göç politikalarını tasvir etmek amacıyla kullanılan "Avrupa Kalesi" metaforunun, günümüzde AB göç politikalarına daha fazla sirayet ettiği görülmektedir. AB'nin uyguladığı politikaların, göç krizine çözüm üretmekten ziyade kendi ekonomik ve politik çıkarlarını korumaya yönelik olması ise küresel göç krizini derinleştirmektedir.

Kaynakça:

- Ateş, D. ve Gökmen, G. S. (2013) “Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1): 45-71.
- Balaam, D. ve Dillman, B. (2011), *Introduction to International Political Economy*, (United States: Pearson Education).
- Battır, O. (2021) *Dünden Bugüne Uluslararası Göç Kuram, Algı ve Siyasa*, (Ankara: Nobel Yayıncılık).
- Bulkan, D. (2018) “Avrupa Birliği Göç Politikası ve Suriyeli Göçmenler”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul.
- Buonanno, L. (2017) “The European Migration Crisis”, D. Dinan, N. Nugent ve W. E. Patterson (der.), *The European Union in Crisis*, (London: Palgrave Macmillan) ss. 100-130.
- Diñçer, S. (2022) "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Göç Olgusu", M. S. Özel Özcan (der.) *Soğuk Savaş Sonrası Sitem, Devlet ve Tarih*, (Ankara: Orion Akademi) ss. 357-373.
- Diñçer, S. (2023) “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Göç Hareketlerinin Ekonomi Politikası”, B.A. Kazancı (der.) *Modern Dünyada Türk Cumhuriyetleri* (Ankara: Nobel Akademi), ss. 37-62.
- Diñçer, S. ve Eşsiz, F. P. (2021) “Uluslararası Göç Olgusu ve “Arap Baharı” Sürecinde Değişime Uğrayan Avrupa Birliği Göç Politikaları”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 7(1): 68-84.
- Elmas, F. Y. (2016) *Avrupa Kapı Duvar Göç Eyleminde Söylem-Eylem Tutarsızlığı*, (Ankara: Usak Yayınları).
- Euronews (2022) “AB, Orta Akdeniz'deki düzensiz göç trafiğiyle mücadele için eylem planını belirledi”, 2 Kasım, <<https://tr.euronews.com/2022/11/21/ab-orta-akdenizdeki-duzensiz-goc-trafigiyle-mucadele-icin-eylem-planini-belirledi>>, (14 Eylül 2023).
- European Commission (2019) “Statistic on Migration to Europe”, Eurostat, 1 Ocak, <https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en>, (14 Eylül 2023).
- European Commission (2023a) “Asylum and First Time Asylum Applicants Annual Aggregated Data”, Eurostat, 14 Ekim, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00191/settings_1/line?lang=en>, (31 Ağustos 2023).
- European Commission (2023b) “Key Figures on Europe” Eurostat, 17 Temmuz, <<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-key-figures/w/ks-ei-23-001>>, (14 Eylül 2023).

- Freeman, G. P. ve Kessler, A. E. (2008) “Political Economy and Migration Policy”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(4):655-678.
- Geddes, A. ve Scholten, P. (2016) *The Politics Of Migration and Immigration In Europe*, (London: SAGE).
- Hansen, P. (2010) “More Barbwire or More Immigration, or Both?: EU Migration Policy in the Nexus of Border Security Management and Neoliberal Economic Growth”, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, 11(1): 89-101.
- Hisarlıoğlu, F. (2019) “Güvenlikleştirme”, *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.24, 24 Ekim, <https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/11/Guvenlik_lestirme_FulyaHisarlioglu_v.1.pdf>, (19 Ekim 2023).
- Ilık Bilben, S. (2018) “Antropojenik İklim Değişikliği Bağlamında Göç Tartışmaları”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75: 237-268.
- International Organization for Migration (IOM) (2009) “Göç Terimleri Sözlüğü”, 1 Aralık, <https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf>, (10 Ekim 2023).
- International Organization for Migration (IOM) (2022) “2022 World Migration Report”, 1 Aralık, <<https://publications.Iom.Int/books/world-migration-report-2022>>, (8 Eylül 2023).
- İçduygu, A. ve Demiryontar, B. (2019) “Mediterranean’s Migration Dilemma and the EU’s Readmission Agreements: Reinforcing a Centre-Periphery Relation”, *EuroMedMig Working Paper Series*, No. 1.
- Juran, S. ve Broer, P. N. (2017) “A Profile of Germany’s Refugee Populations”, *Population and Development Review*, 43(1): 149-157.
- Kalaycı, C. (2019), “Uluslararası Göçün Ekonomi Politikası”, G. Telatar ve U. Kedikli (der.) *Uluslararası Göç ve Güvenlik*, (Ankara: Nobel Yayın) ss. 61-83.
- Kanbir, Ö. (2023) “Avrupa Birliği ve Son Göç Dalgalarının Politik Ekonomisi”, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 6(1): 22-38.
- Koçak, O. ve Gündüz, D., (2016) “Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12): 66-91.
- Korostevela, E. A. ve Flockhart, T. (2020) “Resilience in EU and International Institutions: Redefining Local Ownership in a New Global Governance Agenda”, *Contemporary Security Policy*, 41(2): 153-175.
- Lavenex, S. (2018) “Failing Forward Towards Which Europe? Organized Hypocrisy in the Common European Asylum System”, *Journal of Common Market Studies*, 56(5): 1-18.

- Lee, E.S. (1996) “Bir Göç Teorisi”, R. Cohen (der.), *Göç Teorileri*, (İngiltere: Edward Elgar Publishing), ss.14-24.
- Marshall, G. (1999) *Sosyoloji Sözlüğü*, (Ankara: Bilim Sanat Yayınları).
- Nas, Ç. (2019) “The EU’s Approach to the Syrian Crisis: Turkey as a Partner?”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(62): 45-64.
- Oktav, Ö. Z. (2020) “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Göç Politikaları: Suriye Krizi Bağlamında Türkiye- AB İlişkilerinde Mülteci Sorunu”. A. Cihan, İ. Ermağan ve H. Genç (der.), *Dünyada Göç Yönetimi ve Türkiye’nin Göçmenleri: Göçü Nasıl Yönetmeli?* (İstanbul: Akademik Kitaplar) ss.109-132.
- Özel Özcan, M. S. ve Sevindik, E. (2022) “Rusya Federasyonu ve Orta Asya Ülkeleri Arasında “Göç Gücü” Rekabeti”, *Journal of Diplomatic Research*, 4(1): 57-73.
- Pew Research Center (2016) “Number of Refugees to Europe Surges to Record 1,3 Million in 2015”, 2 Ağustos, <<https://www.pewresearch.org/global/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/>>, (16 Eylül 2023).
- Şahankaya Adar, A. (2020) “Türkiye’de Göçmenlerin Refahında Ücret ve Ücret Dışı Gelirlerin Etkisi: İstanbul’daki Suriyeli Göçmenler Örneği”, Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2023) “Yanı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği” 17 Şubat, <<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi>>, (9 Eylül 2023).
- Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) (2022) “Göçün Asimetrik Bir Güç Olarak Kullanılması Bağlamında Suriye’den Göçün Değerlendirilmesi”, 7 Şubat, <https://tasam.org/trTR/Icerik/69037/gocun_asimetrik_bir_guc_olarak_kullanilmasi_baglaminda_suriyeden_gocun_degerlendirilmesi_#:~:text=AB%20g%C3%B6ç%20temelinde%20yer,S%20C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1n%C4%B1n%20Ta%20C5%9F%C4%B1nmas%C4%B1E%2080%9C%20durumunu%20ifade%20etmektedir>, (19 Ekim 2023).
- Witkowska, J. (2022) “The Immigration Policy of the European Union: Challenges and Prospects Conclusions for Poland”, *Comparative Economic Research Central and Eastern Europe*, 25(2): 61-79.
- Yalçın, C. (2004) *Göç Sosyolojisi*, (Ankara: Anı Yayıncılık).